

La Nit de Sant Joan

Heribert Masana i Soler

La nit de sant Joan (23-24 de juny) té un caràcter màgic, vés a saber perquè. S'ha escrit molta lletra sobre aquesta nit, de fet, és un moment de l'any que es concentren molts rituals i diferents pràctiques, fins i tot, antagòniques. El món vegetal, l'aigua, el foc i l'astronomia conformen tot un univers festiu que té el seu punt àlgid durant aquesta nit.

El solstici d'estiu ja és un moment especial per si sol. L'horitzó permet medir i observar com l'astre solar arriba al seu punt més elevat, efectuant el recorregut més llarg i provocant, així, els dies més llargs de l'any que s'escauen pels voltants d'aquestes dates del mes de juny, ja que el solstici estrictament astronòmic normalment s'escau el 21 de juny.

La pràctica de construir fogueres (altrament anomenades focs, pires, festers, foguerons, gales, galades, xerades, xeres, foguerades, llamarides, fogades...o fins i tot castells de foc com diuen a marina de Vilanova i la Geltrú) és estesa per arreu, cremant endimaris, trastos vells i d'altres momerotes (sobretot de fusta) i coronant-les amb un ninot (que pot ser de roba, palla, cartró, fusta...) o algun objecte qualsevol. Precisament, el desaparegut artista Joan Ponç, es va fixar en aquest element tant humil, patidor i popular com és el pobre ninot de Sant Joan que cada any li toca el rebre enmig de la roentor de les flames, tot dedicant-li un dibuix a tinta negra. Tot i que també cal ser conscients que per desgràcia cada vegada se'n veuen menys de ninots coronant les fogueres.

Normalment, aquestes fogueres se solen construir al voltant d'un pal central (com els pallers), al voltant del qual hom va afegint tots aquells materials combustibles de forma desordenada, irregular i espontània, una de les moltes singularitats i gràcies populars d'aquestes pires. Això comporta la recapta-recollida-capta d'aquests objectes per ser cremats, un costum que anys enrera era molt estès entre la quitxalla que, dies abans de la revetlla o berbena de Sant Joan, recorrien tot el barri per recollir, amb la bona voluntat del veïnat, tot aquest tipus d'endimaris.

El moment de l'encesa de les fogueres pot variar, sempre, però, existeix un període d'horari determinat: des dels moments del vespre que volten la posta de sol (cap allà quarts de deu, quan es comença a enfosquir el cel) fins les dotze de la mitjanit, l'instant més màgic de tota la nit.

Pel voltant de les fogueres s'hi generen tot tipus de rituals i jocs: es poden saltar-traspassar, trepitjar les brases o les cendres, es poden voltar, ballar-hi en rotllana, tot plegat potser ens remetria a reculades i antigues creences sobre els poders i virtuts dels focs santjoanencs, que ens parlen de purificació, protecció, regeneració, passatge...

Actualment, però, i des de fa uns quants anys, hom nota que cada vegada es realitzen menys fogueres, l'esperit popular, espontani i llibertari de la nit santjoanenca sembla que es vulgui minvar mitjançant una progressiva i implacable domesticació de la festa, contra la qual cal lluitar-hi cada any, ja sigui per falta de solars i esplanades-descampats, macrorevetlles emplastades, i sobretot per la creixent obsessió de les administracions per controlar el "risc" a base de burocràcia i permisos per, suposadament, controlar-ne la seguretat.

Un dels derivats del ritual dels focs seria la utilització de tot tipus de material pirotècnic a partir de coeteria vària (bengales, piules, trons, voladors, traques, volcanets, coets sorpresa, rodes, bombetes, xiuladors...) i de focs d'artifici llençats des d'espais amplis.

Una variant de les fogueres molt corrent en zones del Pirineu són les falles (troncs de pi esberlats i plens de teies) que se solen baixar enceses a coll i be per la muntanya (des del far), davallant fins a la plaça del poble, on s'apilen totes les falles formant la foguera. Aquest primitiu costum ha perviscut a la Ribagorça i als Pallars, com per exemple als pobles d'Isil, Taüll, Durro, Pont de Suert, Barruera, Boí, Vilaller, Senet, Erill la Vall, Andorra..., conformant una mena de cicle festiu de baixada de falles que comença a mitjans de juny i s'allarga fins a mitjans de juliol, tenint el seu punt àlgid durant la Nit de Sant Joan, sobretot amb el cas d'Isil, festa declarada d'interès nacional, on els tions encesos i espurnejants davallen des del "faro" al capvespre, a mode de cuques de llum silencioses. També ens trobem amb "Eth Haro" de Lés (vall d'Aran), que consisteix en un esbelt tronc pelat que es crema al bell mig de la plaça del poble durant aquesta nit. Resulta curiós com aquest tronc sagrat es torna a plantar a la plaça durant el dia de Sant Pere, restant al llarg de tot l'any com a protector i vigilant del poble i reforçant la idea de període cronològic sagrat i fast que va del 23 al 29 de juny. Aquest tronc ens remetria a la idea de tòtem que ens duu directament a estadis reculats de cultes precristians vers les divinitats de la natura. De fet, a Arties (Vall d'Aran) se sol fer rodolar un tronc encès que la gent salta i fa córrer pels carrers, com també a Andorra la Vella es fan voltar uns feixos de llenya cremant, provocant que, al fer girar el foc, es realitzin unes formes circulars que ben bé semblen el mateix sol.

La Flama del Canigó és filla de tots aquests rituals ignis, reforçant el caràcter simbòlic de la unió de tots els territoris de parla catalana en el marc de la diada nacional dels Països Catalans. El Girafoc de Lliçà d'Amunt (de moment substituït per un "espectacle pirotècnic") o l'artefacte pirotècnic del Sol i la Lluna del barri barceloní de la Barceloneta acaben de completar aquest ventall de pràctiques fogueres.

Per altra banda, la festa del Correfoc s'ha extès per molts punts del país durant aquesta nit. El 24 de juny de 1981 es va celebrar a l'Arboç la primera Trobada de Diables de Catalunya, amb la participació històrica de les colles de l'Arboç, Vilanova i la Geltrú, Sitges (3 colles), Sant Pere de Ribes, el Vendrell, Sant Sadurní d'Anoia, Sant Quintí de Mediona, el Pla del Penedès, Puigdàlber, Spantus dels Monjos, Moja, Vila-rodon, Reus i el Clot de Barcelona. Aquest tipus de trobada durant la diada de Sant Joan es va anar repetint per diferents pobles i ciutats al llarg dels anys 80 fins a mitjans dels 90.

A Reus ja van realitzar una primera cercavila de dimonis i bruixes el 23 de juny de 1979 amb el grup d'animació "Taronjada Natural" com a nucli impulsor, provocant el naixement, durant aquesta nit, de la Cercavila de Foc en anys posteriors, participada per la Cabra (1980), el Ball de Diables reusenc (1981), la Mulassa de Foc (1989-actualment ja no surt), el Drac (1992) i la Víbria (2007). A Tarragona també surten tots els grups de foc de la ciutat a la Cercavila de Foc i s'ha recuperat el bell costum del ninot de la foguera; i a Igualada, des de 1983, que realitzen el Correfoc durant la nit santjoanenca. Ja en aquella primera edició igualadina van participar-hi els Dracs d'Igualada, Mestral i de Gralla, el Ball de Diables de Sant Quintí de Mediona, els Diables del Clot i el grup d'animació Gralla. Fins i tot la Cuca de Castellbisbal va néixer durant aquesta nit el 1979.

Si el foc és un dels màxims protagonistes de la Nit de Sant Joan, l'aigua no podia ser menys. Els rituals de banys al mar, llacs, gorgs o rius (actualment, d'una forma totalment artificial, fins i tot les piscines s'utilitzen per aquesta funció) són freqüents durant aquesta nit. Es creu també que les aigües prenen tot tipus de virtuts durant aquestes solsticials. Ens faria pensar, doncs, en una mena de pràctica de "neteja" simbòlica a nivell corporal i espiritual, com si deixéssim tot allò passat i ens volguéssim renovar pel futur que volem sempre millor. Així, segons antigues creences, banyar-se d'aigües durant aquesta nit pot purificar, guarir, protegir, regenerar..., totes les virtuts energètiques i naturals en dansa.

El mot "berbena", identificatiu de la celebració d'aquesta nit, no és res més que un gènere de planta herbàcia. Això està directament

relacionat amb que en aquests dies solsticials també se solen collir tot tipus d'herbes remeieres i guaridores, car es té la creença que durant aquests dies (sobretot si és durant la nit santjoanenca) les plantes i vegetals posseeixen el seu màxim exponent de virtuts. El fet de collir herbes i plantes ja repercuteix un contacte directe amb el camp o la muntanya, és a dir, amb tot allò que neix de la terra, qui sap si també durant aquests dies el sòl terrestre posseeix més forces i energies tel·lúriques que mai...La flor de Sant Joan, la berbena, la ginesta, la ruda, la carlina, la falguera (d'on poden sorgir tresors de sota les seves fulles...), alfàbrega, l'isop..., cal fer-ne rams i tocar-los, seguint el refrany: "Les herbes de Sant Joan, tenen virtut per tot l'any".

Aquesta també és la nit de l'amor, d'ordalies, endevinacions i prediccions sobre el futur de la nostra vida, sobre els nostres somnis, il·lusions, miratges i utopies. Així, tot pot passar durant aquesta nit, és la nit de les nits, niu de tots els éssers més estranys, irreal i fantàstics que la imaginació popular ha sabut inventar i veure al llarg del temps: follets, dimonis, bruixes, bruixots, fades, goges-aloges-dones d'aigua..., o els mateixos joanets, manifestacions lumíniques, talment com boles de focs d'esperits que guarden tresors.

En aquest trànsit d'hores, la gastronomia i la música també juguen un paper important durant tota la seqüència ritual de Sant Joan. La revetlla o berbena (de carrer, barri, terrat, balcó, pati, plaça, ciutat, poble, muntanya, camp, platja, bosc o caminant per les vinyes sota la lluna, tot buscant la bonaventura...) s'ajuda d'un sopar popular (que pot ser de qualsevol tipus de viandes) que culmina amb la típica coca (de pinyons, fruita o crema) acompanyada, segons els temps, de moscatell fresc o cava (xampany segons la veu de Jaume Sisa a la cançó "La Nit de Sant Joan" (1981)). Sobre el paper simbòlic de la coca també s'ha escrit molt, fins i tot que possiblement les primitives coques eren circulars, potser imitant la forma rodona del sol. O bé també es podria tractar de la importància dels aliments primigenis que dona la terra mediterrània, en aquest cas el blat en forma de coca. Encara actualment, a Tavertet els veïns elaboren coques artesanals que les couen en un forn de llenya del segle XV, tota una relíquia.

Els guarniments (si són fanalets, serrells o banderoles de paper molt millor, oles tires de bombetes de colors) acaben de completar la celebració i ajuden a ambientar la nit. Altres complements festius, com els coets xinesos de sorpreses, encara són freqüents pels infants. Tot i amb això, anys enrere, era molt freqüent enlairar globus o bombes de paper durant aquesta nit, uns llumets o lluminàries de foc que pugen i pugen amunt fins perdre's entre la foscor. D'aquest bell costum, prohibit per la seva perillositat (altra vegada ens topem

amb allò que apuntàvem anteriorment, el seny portat a l'extrem), ja en parlava el poeta Joan Salvat Papasseit dins del seu llibre "Óssa Menor" (1925) amb el poema titulat "Juny":

...“i en bombes de paper
pugin de nou enlaire enduent-se'n els precés”...

De festes majors que s'escauen en aquestes dates també n'hi ha moltes, destacant la de Valls, amb la sortida del Gegantó Lladrefaves (una figura del segle XVIII), la sortida de l'Àliga dalt del balcó de l'Ajuntament, la sortida de Completes i la diada castellera del migdia de Sant Joan a la plaça del Blat, autèntica porta de la temporada castellera d'estiu.

Si ens fixem amb la festa de Corpus, que puja o baixa del calendari segons el cicle de la lluna, veurem com també aquesta festa participa de rituals molt propers als de Sant Joan: el joc d'aigua de l'Ou Com Balla, les catifes de flors i enramades (on la vegetació hi juga un paper fonamental) o el mateix Salt de Plens de la Patum de Berga, que combina el culte al vegetació (amb la vidalba o alfals), el culte al foc (amb els fuets) i el culte potser solar (amb la rotació del caos a la inversa de les agulles del rellotge).

Heribert Masana i Soler